

УДК 711.1

к.т.н., доцент Голик Й.М., Кіс Н.Ю.,
Ужгородський національний університет

ЕВОЛЮЦІЯ ПЛАНУВАЛЬНОЇ СТРУКТУРИ МІСТА

Проведено дослідження історичного розвитку планувальної структури міста в різні епохи. Ключові слова: структура, планувальна структура, модель, решітка.

Міста розвиваються вже тисячу років. Але дослідження показують, що при різноманітті їх образу, кількість планувальних моделей не так багато. Міста функціонували і успішно боролися із різного виду кризами, упорядкували планувальну структуру, вносили в модель хаос чи в хаотичну модель вносили порядок. З часом одна упорядкована модель буде витіснити іншу.

Уже із давніх часів міста будувалися згідно простих геометричних фігур – квадрат чи прямокутник, це було пов'язано із орієнтацією за сторонами світу та зі чотирма стихіями (вогонь, вода, вітер, земля). Тому прямокутна решітка є базовою планувальною структурою. Античні греки вважали, що мережу вулиць винайшов математик із Мілета Гіпподам. Проте є гіпотези що планувальну структуру наближену до прямокутної чи квадратної використовували до Гіпподама.

В містах-державках Дворіччя ми бачимо, що використовували сполучення двох планувальних структур. Палаці, храмові комплекси та дороги для храмових процесій зводилися на прямокутних кластерах розбивочної мережі, побідну мережу можна побачити на малюнку кварталу, у свою чергу кожен квартал це – багатоквартирний будинок-лабіринт. Так будували для того, щоб буда економія деревини. А саме економією балок для перекриття прийшли до раціонального рішення. Проїми в стінах із цегли-сирцю замурували, створюючи окремі приміщення або пробивали проїми заново, якщо приміщення приєднували чи збільшували. Через маленькі світлові дворики проходило природне світло, а дахи служили садами. В основі заходів щодо реконструкції, лежала ринкова логіка попиту і пропозиції, яка не руйнувала цілісність кварталу і була регламентована законами.

Давній Єгипет, в якому не діяли закони ринку, владою фараона, використовували прямокутну планувальну мережу завжди, відступали від неї в окремих випадках – при будівництві міст в умовах гірського рельєфу. Подібну мережу застосовували підчас межування сільськогосподарських угідь після розливу Нілу. Так що не дивно, що мистецтво геометрії склалося саме тут і саме із Єгипту розповсюдилося на Давню Грецію.

Уже до початку УІІ ст. до н.е. давні греки перетворили в стандарт не тільки Гіпподамову решітку, яку часто зсували та зламували в умовах гірського рельєфу але і кратність розмірів кварталу та будинку

В епоху еллінізму Гіпподамова решітка принесла в планувальну структуру нові властивості, які пізніше почав розвивати Рим. У великих багатих містах головні вулиці перетворювалися в колонади, які виходили на головну площу міста, яка була оточена колонадою. Принцип глухого фасаду будинків зберігається, але частина будівель всередині прямокутного кварталу збільшується в розмірах. В малих містах вулиць-колонад не було, проте кути кожного кварталу оснащені кранами для води, а приміщення першого поверху були перетворені в магазинчики, таверни, закусочні на виніс. Внутрішні стіни будівель прикрашають фресками, підлоги кімнат, громадських будівель і тротуари покривали мозаїкою. До форумів, які прикрашені портиками тепер повернуті храми, базиліки. Зросла кількість громадських споруд: амфітеатри, театри, іподроми, терми чоловічі і жіночі, базиліки. Великі міста успадкували від еллінізму створення великих парків розваг із каналами, насипними островами, альтанками, павільйонами, формуються міста-курорти біля джерел мінеральних вод. Естетична упорядкованість міст має логічну завершеність, яка є взірцем, який підтримують багато століть.

Європа, яка була бідною після варварських набігів, дуже важко освоювала руїни римських міст. Економіки міст дуже важко і повільно виходили із кризи. В основному будували собори і палаци і здавалося, що ідеї планування міст забули. Але це не так. Після того, як у 1000 році очікуваний кінець світу не відбувся, Європа схаменулася. Почався бурний процес містобудування. До старих міст почали додавати нові їх частини. Їх так і називали нові міста. Флоренція побудувала таке нове місто. Такі освоєння нових територій міст відбулися у Франції – місто Труа, в Італії міста – Губбіо та Фано.

В результаті створення нових королівств, будувалися в них нові міста. На півдні Франції розпочалося будівництво нових міст, на півночі Іспанії, в Англії та Уельсі, навіть на Оркнейських островах на північ від Шотландії. Такі міста називалися бастидами, від старофранцузького дієслова – будувати. Це міста військового наступу і освоєння територій де виявилось, що діє старий принцип чіткої організації території, яка базується основі строгої планувальної решітки, цілком не забутий. Таких нових міст дуже багато. Наприклад, місто Ель-Морт, Берн, Тун, Арль, Монпазьє. При формуванні планувальної структури деяких міст Франції, таких як Монпазьє, центральна частина плану яка була відведена під ринкову площу мала форму правильного квадрату, а решта кварталів були сформовані у формі прямокутника. При формуванні кварталів бастиди Гренд-

сюр-Гаронн буда застосована схема в основі якої був один квадрат, потім його діагональ відкладалася на лінії вулиці, утворюючи довжину наступного прямокутного кварталу, потім його діагональ переноситься на горизонталь циркулем і виникає наступна сторона наступного кварталу. Це є вишукана планувальна схема, яку використовували в античні часи і в допетровській Русі.

Римські міські закони пристосували ідеї Візантія до своїх умов, пізніше вони були привезені на Русь разом із церковними книгами. Потім їх переклали і вписало до Кормчої книги, яка служила універсальним посібником для закладання міста. Ці закони дійшли до петровського часу на Русі і включали в себе багато прийомів закладання міста, один із головних це система «прозорів», розривів між будинками.

В середині території міст, які були побудовані в Римській імперії, давній малюнок решітки читається дуже важко, домінують хаотичні вулиці в середині кварталів. Тепер це прочитується на аерофотозйомці міст Флоренції та Болоньї. Втрата геометричної упорядкованості супроводжувалася розробкою розгорнутої системи правил, які змінювалися по мірі того, як збагачувалися міста і ставали вільними від феодального господарства. Немає чіткої геометричної системи, але є структура. Собор, як зосередження міського населення, ратуша, як зосередження іменитих городян, біржа, як осередок сил капіталу та церкви – всі ці споруди разом із обмеженням висоти і мінімальною шириною вулиць стали, по-своєму, удосконаленою системою.

Між містами Європи проходили змагання по розбудові міського плану. Майстри, які володіли мистецтвом розбудови міста і будівництва, їхали туди де виникав попит на їх послуги, тому елементи планувальної структури позичалися і удосконалювалися, потім знову позичалися. Середньовічні міста розбудовуються і удосконалюють свою планувальну структуру. Законодавчо розроблялися схеми зонування для розміщення виробництва. Наприклад, міста Берн і Болонья в яких постійно панували холодні вітри із дощем і снігом, із часом створили систему закритих портиків, які створили комфортні умови для торгівлі і прогулянок. Планування середньовічних міст збереглося до нашого часу.

Уява про стихійний розвиток середньовічного міста, була ідеологією, яку створили ренесансні будівничі, які хотіли довести переваги нових моделей упорядкування життя перед попередніми, які на їх думку були «варварськими».

Італійське Відродження внесло в планувальну структуру свою ідеологічну доктрину. В реальних «кулісах», які створило середньовічне місто, творці почали відображати місто майбутнього в античних традиціях. Почали заново вивчати Вітрувія. Леон Батиста Альберті, спираючись на праці Вітрувія вперше ввів нормативні уяви про ідеальні пропорція перерізів вулиць і площ.

Пізніше Антоніо Філаретте опублікував свій трактат де описав ідеальне проєкт міста Сфорцинда. Місто – в якому раціонально регламентовано були представлені ширини вулиць, каналів, розмірів будинків, планів площ і ринків. Нове місто на новій території, ідеалізований підхід до планувальної структури міста закріпилося в культурі містобудування.

А. Філаретте – автор не тільки проєкту ідеального міста, але і техніки представлення проєктного задуму, від функціональної і композиційної схеми до розробки структури центрального ядра міста, кварталу, ринку, лікарні та гімназії. Нове місто, як правило, викреслювалося із зовнішнім контуром у вигляді правильної геометричної фігури. У випадку Філаретте – це накладання двох квадратів – восьмикутник. Внутрішня конструкція планування території буде мати радіальну форму. В такому випадку форма і розмір міста визначений назавжди.

В Сполучених Штатах класична Гіпподамова схема міста стала до речі. Вона відповідала утилітарному завданню простому і зрозумілому розбиванню кварталів, була спадщиною античності, яка асоціювалася творцями міста із ідеалами демократії. Архітектор Уільям Пенн, у 1683 році, під час проєктування міста Філадельфія, вибрав із планувальної решітки по чотири рядових кварталів і чітко симетричним способом позначив місця для центральної площі, також вибрав місце ще для другорядних чотирьох площ. Пізніше, під час проєктування Вашингтона, Джефферсон і Ланфан, застосували інструменти, які були використані при розробці планувальної структури міст Парижа і Лондона, вони радикально перетворили Гіпподамову решітку. Джефферсон хотів виглядати новатором. Він застосовував, при проєктуванні американських міст, не прямокутну сітку вулиць а планувальну структуру плану, яка нагадувала шахову дошку кварталів і сітку із діагональних вулиць.

Новий час ознаменувався реконструкціями планувальної структури у деяких містах. Наприклад, Лондон формував новий образ, але не в центрі а на околицях центру. Відомо, що планувальна структура Лондона це конгломерат окремих міст. Буржуазія почала мігрувати із Сіті у Вестмінстер, де сформувався новий тип житла – особняк. В ХУІІІ ст. формуються перші нові передмістя Лондона.

В Парижі була здійснена реконструкція плану міста при Наполеоні ІІІ. Реконструкція Парижу, яку здійснили Наполеон ІІІ і префект Осман, радикально змінили планувальну схему і всю соціальну структуру. Кільцеві і діагональні бульвари створили смуги багатих котеджів, старі квартали повністю реконструювали. Поділ міста по історичним районам, які мали традиції середньовічного самоуправління, замінили поділом на поліцейські округи, яким присвоювали порядкові номери. Найцікавішим прийомом було те,

що роботи по реконструкції і створенню нової інженерної інфраструктури вперше здійснили акціонери. Акціонерами стали громадяни країни. Результат реконструкції – це система прямих і широких бульварів із односторонньої забудовою по червоній лінії та широкі тротуари. Промислові райони були віддалені від середньовічного центру розселення велось поблизу підприємств. Комфорт міського середовища, після реконструкції, мав високий рівень, місто стає світовою столицею.

Радянські часи на початку ХХ ст. відзначилися ідеями будівництва соціалістичного міста. Про планувальні схеми соцміста писав у своїй книзі Н. Мілютін. Він вважав, що соцміста мають бути в першу чергу індустріальні, щодо планування територій міст прогресивних ідей він не запропонував. Проте, якщо на заході будуючи нові індустріальні міста їх планувальна структура не співпадала із вимогами екології із-за приватної власності на землю, то в Радянському Союзі бар'єром була планова економіка із розмежованими відомствами. Він хотів переглянути саме поняття «місто» і безпосередньо лінійну структуру міста прив'язувати до промислового підприємства, заводу. Планувальна схема Мілютіна була надзвичайно простою. Функціональне зонування було основою планування міста. Житлова зона нового підприємства розташовувалася паралельно виробничій і була відділена буферною зеленою зоною. Однак, більшість міст, які будувалися в той час, не використовували ідеї Мілютіна.

Короткий аналіз історичних ідей формування планувальної структури міст дає змогу побачити основи формування території міста, їх видозмінення, їх пристосування до природних умов та формування комфортного середовища. Дослідження планувальних структур міст різних епох показало, що комфортними є ті сучасні міста, які розвивалися перманентно, без радикальних часових змін та політичних уподобань.

Література

1. Глазичев В. Урбанистика, часть 1: - М.: Издательство «Европа». – 2008, - 220 ст.
2. Білоконь Ю.М. Проблеми містобудівного розвитку територій: навч. посібник. – К.: Укрархбудінформ, - 2001. – 150 с.
3. Бунина А.В., Саваренская Т.Ф. История градостроительного искусства. Том 2. – М.: Строиздат, 1979. – 491 с.

Аннотация

В данной работе проведено исследование исторического развития планировочной структуры городов разных эпох.

Ключевые слова: структура, планировочная структура, модель, решетка.

Annotation

In this publication a study of the historical development planning structures at various times. Keywords: structure, planning structure, the model grid.